

Л.О. Попова, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ Й ПЕРСПЕКТИВНОСТІ В НАВЧАННІ ОРФОГРАФІЇ

Попова Л.О.

Реалізація принципу наступності і перспективності в навчанні орфографії

У статті розкрито шляхи реалізації принципу наступності і перспективності в навчанні орфографії. На підставі аналізу наукових досліджень визначено, що принцип доступності й перспективності забезпечує і тісний взаємозв'язок між двома ланками мовної освіти – середньою і вищою, і неперервний процес формування орфографічних умінь і навичок учнів і студентів. Реалізація принципу наступності й перспективності у формуванні орфографічних умінь і навичок учнів старших класів і студентів буде ефективною за умови їх ознайомлення з фаховою термінологією, систематичної і цілеспрямованої роботи зі словниками, використання перекладу і редагування текстів різної стильової і жанрової належності, зокрема професійно орієнтованих, написання різних видів диктантів, переказів і творів з тем, пов'язаних з обраним фахом.

Ключові слова: принцип наступності і перспективності, причини низької грамотності учнів, робота зі словником, словниковий диктант, переклад, редагування, професійно орієнтований текст.

Попова Л.А.

Реализация принципа преемственности и перспективности в обучении орфографии

В статье раскрыты пути реализации принципа преемственности и перспективности в обучении орфографии. На основании анализа научных исследований определено, что принцип доступности и перспективности обеспечивает и тесная взаимосвязь между двумя этапами языкового образования – средним и высшим, и непрерывный процесс формирования орфографических умений и навыков учащихся и студентов. Реализация принципа преемственности и перспективности в формировании орфографических умений и навыков учащихся старших классов и студентов будет эффективной при условии их ознакомления с профессиональной терминологией, систематической и целенаправленной работы со словарями, использование перевода и редактирования текстов различной стилистической и жанровой принадлежности, в том числе профессионально ориентированных,

написання різних видів диктантів, перекладів і творів по темах, пов'язаних з вибраною спеціальністю.

Ключеві слова: принцип преемственности і перспективності, причини низької грамотності учнів, робота со словником, словниковий диктант, переклад, редактування, професійно орієнтований текст.

Актуальність проблеми наступності й перспективності між загальноосвітніми навчальними закладами й вишами зумовлена тим, що державний статус української мови, концепції її навчання [3; 6; 7] вимагають неперервної лінгвістичної освіти, глибокого засвоєння норм сучасної української літературної мови, формування комунікативних умінь і навичок, а отже, формування мовної особистості.

Принципу наступності та перспективності належить одне з провідних місць у дидактиці. Ним забезпечується неперервний процес навчання української мови, зокрема формування орфографічних умінь і навичок. Адже оволодіти предметом можна лише за умови усвідомленої внутрішньої логіки самого предмета, а це можливо впродовж цілеспрямованого навчання, якщо воно буде здійснюватися за певною системою, при поступовому розширенні й ускладненні виучуваного, із забезпеченням підготовки до оволодіння навчальним матеріалом на наступних етапах [4].

У працях визначних педагогів і філософів минулого (Я. Коменський, А. Дистервег, І. Песталоцці, К. Ушинський та ін.) сформульовано основні правила послідовного викладу матеріалу: йти від відомого до невідомого, від легкого до важкого, від близького до далекого. Вагомий внесок у дослідження принципу наступності та перспективності зробили такі відомі педагоги, як А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Чавдаров та ін.

Проблемі наступності в навчанні великого значення надають відомі дидакти В. Онищук, М. Пентиліук, К. Плиско, Н. Скаткін та ін. Зокрема у їхніх працях зазначено, що:

– „ці принципи передбачають раціональне використання набутих раніше знань і навичок при вивченні нового матеріалу з мови і підготовку до свідомого сприйняття наступних тем, ... повністю відповідають загальнодидактичним

вимогам про необхідність опори наступного на попереднє, а також про обов'язкове врахування логіки предмета” [8, с. 39];

– „дотримання наступності й перспективності вимагає єдиного принципового підходу до навчання, єдиних вихідних позицій, необхідне ретельне стикування між початковими і середніми класами” [5, с. 150];

– перспективність і наступність є основними умовами функціонування будь-якої системи навчання і виховання – сутність наступності полягає у встановленні закономірних зв'язків між етапами розвитку особистості і в створенні психолого-педагогічних умов для діяльності різних ланок освіти, які забезпечували б достатній рівень розвитку учнів, оволодіння ними знаннями й уміннями, а також нормами й правилами поведінки [1].

Таким чином, на підставі аналізу наукових праць з проблеми наступності й перспективності ми визначимо ознаки цього дидактичного принципу: взаємозв'язок раніше набутих і нових знань, умінь і навичок, їх ускладнення, узагальнення та поглиблення; взаємозв'язок попереднього й наступного навчального матеріалу; встановлення зв'язку між етапами навчання української мови; врахування перспективи розвитку в учнів і студентів умінь, необхідних для їх особистісного розвитку й подальшої соціалізації.

У науковій літературі немає єдиного погляду на трактування цього принципу – його розглядають і як два окремих загальнодидактичних принципи навчання, відповідно принцип наступності й принцип перспективності, і як один загальнодидактичний принцип – принцип наступності і перспективності. Ми беремо до уваги ці погляди, натомість у своєму дослідженні послуговуватимемося поняттям „принцип наступності і перспективності”, оскільки він забезпечує і тісний взаємозв'язок між двома ланками мовної освіти – середньою і вищою – і неперервний процес формування орфографічних умінь і навичок учнів і студентів.

Не викликає заперечень той факт, що писемна грамотність є одним з найважливіших показників загальнокультурного рівня людини. Підтвердженням цього є те, що питання про шляхи й засоби її підвищення

постійно перебувають у полі зору науковців, викладачів і вчителів. Удосконаленню орфографічної грамотності учнів присвячено роботи психологів М. Богоявленського, С. Жуйкова, лінгводидактів Н. Алгазіної, М. Баранова, М. Вашуленка, В. Горбачука, Т. Донченко, С. Карамана, Г. Козачук, Л. Райської, І. Хом'яка, Н. Шкурятяної, С. Яворської та ін. Однак проблема не втрачає своєї актуальності. Викладачі ВЗО, проводячи діагностичні зрізи знань першокурсників, щороку констатують низький рівень їхньої орфографічної грамотності. Це й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є визначення шляхів реалізації принципу наступності перспективності в навчанні орфографії старшокласників і студентів вищих закладів освіти.

Власний досвід, спостереження за навчальним процесом та анкетування учнів, студентів, учителів і викладачів переконують, що типовими є помилки, які стосуються написання префіксів, суфіксів, правопису ненаголошених голосних, написання складних слів разом, окремо, через дефіс тощо. Кожному педагогові доводилося спостерігати ситуацію: учень або студент знає правила, а грамотно писати не вміє. Отже, існує розрив між знаннями, уміннями й навичками учнів і студентів. Основними причинами, на думку О. Горошкіної, є такі:

– відсутність українськомовного середовища в багатьох містах України, засилля суржику, що в умовах нинішньої мовної ситуації для багатьох став єдиною мовою спілкування й не сприяє закріпленню у свідомості мовців правописних норм;

– популяризація помилок афішами, рекламними гаслами, оголошеннями тощо („Духм'яний хліб”, „Товари по низьким цінам”, „Еврика” і т.ін.), що сприймається учнями зором;

– складність правописної системи, обтяженої значною кількістю винятків із правил, варіативними формами;

– надмірна затеоретизованість навчального курсу, переобтяженість правилами, визначеннями, опанування яких потребує значних додаткових зусиль учнів;

– відсутність цілісної системи повторення правопису, орфографічного режиму в школах; зниження інтересу учнів до навчання української мови, недооцінювання вчителем ролі психологічних чинників [2, с. 256].

На підставі виділених причин низької грамотності учнів і студентів-першокурсників можемо визначити шляхи реалізації наступності й перспективності в удосконаленні орфографічних умінь і навичок учнів і студентів-першокурсників:

– ознайомлення старшокласників із фаховою термінологією (відповідно до обраного профілю навчання) під час написання словникових диктантів, виконання орфографічного розбору, аналізу власного мовлення, опрацювання студентами-першокурсниками наукової літератури з фаху, укладання словників фахової термінології;

– систематична й цілеспрямована робота старшокласників і студентів з орфографічним, тлумачним, орфоепічним словниками, оскільки незнання лексичного значення слова або його помилкове тлумачення чи вимова можуть стати причиною помилки;

– переклад і редагування учнями й студентами текстів різної стильової і жанрової належності, зокрема професійно орієнтованих, особливо в загальноосвітніх закладах з російською мовою навчання;

– написання різних видів диктантів, переказів і творів з тем, пов'язаних з обраним фахом.

Добираючи слова для словникового диктанту, орфографічного аналізу тощо, необхідно керуватися такими критеріями: частотність використання тієї чи тієї мовної одиниці в мовленні, часте відхилення від орфографічних норм побудови граматичних конструкцій, уживання мовних одиниць відповідно до їхніх семантичних властивостей, доцільність уживання мовних засобів у відповідному контексті, стильова диференціація мовлення. Наприклад: *п'явка*,

бар'єр, рюш, височина, рельєф, низина, льодовик, кар'єр, шприц, середньорічний, межень, трав'яний, передгір'я, п'ятиборець, фігурист; підтюпцем, стаєр, зв'язки, п'ятиборство, дебют, бар'єр, веслування, атлет-гирьовик, десятиборець, стрільці, дистанція; ад'єктивний, ад'юнктура, альянс, православ'я, об'єднання, обов'язок, прем'єр-міністр, кон'юнктура.

Особливо складними для запам'ятовування для учнів і студентів є написання, що не регламентуються правилами, а визначаються словником. У цьому випадку треба звернутися до відповідного лексикографічного видання. У пам'яті відкладається образ графічно правильного відтворення слова, особливо при багаторазовому використанні словника. Засвоєння граматичних норм сучасної української літературної мови через притаманну їй варіативність (*більшість студентів прийшла – більшість (два, десять, сто) студентів прийшли, тримоторний літак – трьохмоторний літак*) являє собою значну мовну трудність і вимагає використання таких джерел, як *Український правопис* (К., 1999), *Б. Антоненко-Давидович. Як ми говоримо* (К., 1991). Тому важливо навчити старшокласників і студентів користуватися довідковою лінгвістичною літературою, знаходити потрібну інформацію найбільш раціональним способом, що забезпечував би мінімальні витрати часу.

Не викликає заперечень і той факт, що орфографічні вміння й навички формуються в тісному взаємозв'язку з мовленнєвими, що пов'язує роботу з розвитку рецептивних, продуктивних видів мовленнєвої діяльності учнів з удосконаленням їхніх орфографічних навичок. Погоджуємося з висновком, зробленим І. Хом'яком, що тільки на основі вмінь володіти усним мовленням формуються навички писемного мовлення [9, с. 16]. Отже, працюючи над удосконаленням орфографічних умінь і навичок учнів і студентів, слід постійно дбати про культуру їхнього усного й писемного мовлення. З цією метою доречним буде використання таких вправ на переклад і редагування професійно орієнтованих текстів:

1. Перекладіть текст українською мовою. У чому полягають особливості правопису підкреслених слів?

1. Словари многочисленны и разнообразны. Энциклопедические словари описывают мир, объясняют понятия, явления, дают биографические справки о знаменитых людях, сведения о странах и городах, о выдающихся событиях (войнах, революциях, открытиях). В филологических словарях содержится информация о словах. Существуют разные типы филологических словарей. Большинству людей известны словари двуязычные: с ними мы имеем дело, изучая иностранные языки, переводя тексты с одного языка на другой (Л. Крысин).

2. Для экономической психологии большое значение имеет проблема человеческих ресурсов рынка труда. Негативное влияние на данную проблему оказывает массовая безработица.

В связи с этим необходима разработка масштабных социальных программ, направленных не только через материальное субсидирование, но и с помощью социально-психологических методов (в том числе участие в учебных группах по освоению навыков общения психологической реабилитации и адаптации к быстро меняющимся условиям жизни, профориентации населения, освоение новых профессий и т.д.) (Из книги „Прикладная социальная психология”).

2. Відредагуйте речення. Доведіть правильність виправлень.

1. Ароматичні добавки різних лікарських трав надають чаю дуже приємного, неповторного прикусу. 2. Для рішення цього завдання треба примінити зовсім другий підхід. 3. Серед міроприємств по відзначенню цього свята були слідуочі: виступ музичного колективу, конкурси і вікторини. 4. На протязі тижня він не відвідував заняття із-за хвороби. 5. Приймаючи участь у самій найважливішій справі, він аніскільки не сумнівався в її. 6. Усе своє життя Д.І.Яворницький збирав і вивчав пісні, легенди та предмети побуту з великою любов'ю свого народу. 7. Рослини швидко освоїлися в місцевих умовах.

3. Чим викликана лексична несумісність у поданих реченнях? Відредагуйте їх. У яких стилях можуть використовуватися ці речення?

Голос цифр нас не радує. У недалекому минулому й не мріяли про контрактну освіту. У глибокому дитинстві хлопчик був руським. Більшість часу депутати витрачають на дискусії. Головна суть твору полягає у висвітленні подій Другої світової війни. На деревах розквітли білі яблуневі квіти. Внутрішній інтер'єр кімнати був симпатичним. Дайте, будь ласка, один кілограм цукру. У нашому місті культивується гандбол. Чергова служба посилено веде контроль за використанням електроенергії. Роман сьогодні перший раз дебютує. Карпенко-Карий показує життя українських бізнесменів свого часу.

Поділяємо думку С. Яворської, що вироблення орфографічних умінь і навичок має поєднуватися з розвитком мовлення [10, с. 33.]. Старшокласники і студенти-першокурсники пишуть різноманітні твори, перекази, проте допускають при цьому значну кількість помилок, тому кожній творчій роботі має передувати підготовка, спланована з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, набутих умінь і навичок тощо. Зрозуміло, що ця робота повинна бути побудована на основі професійно орієнтованого тексту, під яким розуміють текст, що має професійну тематичну спрямованість, знайомить учнів і студентів з обраною ними професією, кращими її представниками тощо. У доборі професійно орієнтованих текстів слід керуватися такими критеріями:

- *внутрішньоопредметних мовних зв'язків*, за якими повинна братися до уваги ієрархія мовних рівнів, їхній взаємозв'язок, і *міжпредметних зв'язків*;
- *урахування комунікативних потреб учнів і студентів*, що зумовлює роботу над комунікативно значущими для учнів жанрами художнього, наукового, офіційно-ділового стилів (конспект, анотація, нарис, резюме тощо);
- *комплексної роботи над оволодінням різними видами мовленнєвої діяльності (аудіюванням, читанням, говорінням, письмом)*;
- *орфографічної значущості*, що передбачає посилену увагу до орфографічних норм української літературної мови.

Наведемо приклади творчих вправ і завдань на основі професійно орієнтованих текстів:

I. Прочитайте текст, доберіть заголовок. Визначте тему, основну думку та стиль мовлення.

Лікування – це і мистецтво. Недаремно казали наші вчителі, що коли хворий спілкується з гарним лікарем, йому має полегшати. Це дуже, якщо можна так висловитися, мудра мудрість, актуальна і сьогодні. Особливо в тих випадках, коли ти мало чим можеш допомогти. І хоч це тривіально звучить, але слово таки лікує. Тим більше, що практично у всіх захворюваннях є психологічний момент. Це доводять дослідження. Наприклад, давали пустушку і казали: „Ці ліки вам допоможуть”. У п'ятдесяти відсотках випадків ця пустушка допомагала: у хворих зменшувалася кількість нападів, їм ставало легше, у них підвищувалася здатність переносити навантаження. Психологічний чинник залишається надзвичайно важливим навіть тепер, із прогресом науки. Важливо вміти переконати хворого в правильній тактиці лікування, дати віру. Тому роль особистості лікаря не втратила своєї актуальності. Медична техніка розвивається швидко. Вона шалено дорога. Однак це не може витіснити й замінити особистого компонента – контакту хворого з лікарем (З інтерв'ю з К. Амосовою).

II. 1. Поясніть значення слова *тривіальний*. Доберіть до нього синоніми.

2. Випишіть з тексту слова для словникового диктанту з теми „Подвоєння та подовження приголосних”.

3. Поясніть правопис підкреслених слів.

4. Утворіть від поданих слів особові форми: *доводити, допомагати, переконувати, розвиватися, витіснити, замінювати, доводити, могли, звучати, полегшати*. Поясніть правопис особових закінчень.

5. Поміркуйте, чому вміння спілкуватися і комунікабельність важливі для будь-якої професії.

Таким чином, реалізація принципу наступності й перспективності у формуванні орфографічних умінь і навичок учнів старших класів і студентів

буде ефективною за умови їх ознайомлення з фаховою термінологією, систематичної і цілеспрямованої роботи зі словниками, використання перекладу й редагування текстів різної стильової і жанрової належності, зокрема професійно орієнтованих, написання різних видів диктантів, переказів і творів з тем, пов'язаних з обраним фахом. Перспективним напрямом дослідження вважаємо розробку електронних орфографічних програм для учнів і студентів, укладання орфографічних словничків, які б ураховували професійні інтереси студентів, профіль їхнього навчання.

Література

1. Глазова О. П. Перспективність і наступність у формуванні текстотворчих умінь в учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання української мови” / О. П. Глазова. – К., 1999. – 18 с.
2. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю : [монографія] / Олена Миколаївна Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
3. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59–65.
4. Ляшкевич А. І. Наступність і перспективність формування діалогічного мовлення учнів початкових і 5 класів загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання української мови” / А. І. Ляшкевич. – Херсон, 2003. – 20 с.
5. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка : [учебное пособие] / Львов М. Р. – М. : Просвещение, 1988. – 240 с.
6. Пентилюк М. І. Концепція когнітивної методики навчання української мови / М. І. Пентилюк, А. В. Нікітіна, О. М. Горошкіна // Дивослово. – 2004. – № 8. – С. 5–9.

7. Пентиліук М. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови / М. Пентиліук, О. Горошкіна, А. Нікітіна // Укр. мова і л-ра в шк. – 2006. – № 1. – С. 15–20.

8. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови (Теоретичний аспект) : [навчальний посібник] / Плиско К. М. – Харків : Основа, 1995. – 240 с.

9. Хом'як І. Практика навчання орфографії в загальноосвітній школі / І. Хом'як // Укр. мова і л-ра в шк. – 2000. – № 4. – С.14 – 17.

10. Яворська С. Формування правописних навичок учнів / Яворська С. // Дивослово. – 1996. – № 11. – С. 32 – 35.

Ророва L. O/

The continuity and prospectivity principles in teaching Spelling

This article deals with the implementation of the continuity and prospectivity principles in teaching Spelling. Based on the analysis of scientific researches the author identifies the following characteristics of the continuity and prospectivity principles: the interconnection of previously acquired and new knowledge and skills, their complexity, generalization and deepening; the relationship of prior and subsequent educational material linking the stages of learning the Ukrainian language, taking into account the perspectives of the students and the students' skills necessary for their personal development and further socialization. In the investigation we proved that the accessibility and prospectivity principles ensure a close relationship between the two stages of language education – secondary and higher – and the continuous process of spelling skills of students. Spelling skills and abilities are formed in close relationship with the oral speech ones that binds the developing of the students' receptive and productive types of speech with improving their spelling skills. The continuity and prospectivity principles in forming the spelling skills of high school students and college students can be effective if they are acquainted with professional terminology, systematic and purposeful work with dictionaries, the use of translation and editing of different style and genre, including career-oriented ones, writing different types of dictations, stories and essays on topics related to the chosen specialty.

Key words: continuity and prospectivity principles, reasons of students' low literacy, work with dictionary, vocabulary dictation, translation, editing, professionally oriented text.

Відомості про автора

Попова Людмила Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2012

Прийнято до друку 21.01.2013